

BIBLIOTEKA ZORA

9105 24037

6

Naslov izvornika: Πιστὶς ὁψους

Urednik: *Vjeran Zuppa*

Dizajn: *Branka Četković*

Tehnički urednik: *Miroslav Salopek*

Lektor: *Ljerka Depolo*

Korektor: *Edita Marijanović*

Zagreb 1980. / izdavač © GZH

pseudo longin o uzvišenom

Prijevod i pogovor: Ton Smerdel

njegovoj pameti štogod za razmišljanje više od onoga što je izraženo, tad se, dapače, događa da se ta vrijednost potpuno smanjuje onda kad je duh ispitao jedrinu odlomka. Znači da u njemu nema istinito uzvišenoga, jer je ono trajalo samo za vrijeme slušanja. *Zaista, ono je veliko i uzvišeno kad o tome obilno meditiramo*; teško je i, štoviše, nemoguće je da se dogodi obratno³⁸. To se utisne čvrsto i neizbrisivo u naše pamćenje. Na kraju, ti možeš cijeliti da su lijepe i istinite uzvišenosti one što se uvijek i neprestano svima sviđaju. Kad se ljudi različitih zvanja, životnih navika, uvjerenja, starosti i jezika zajednički slažu u istoj stvari i imaju isto mišljenje, onda taj jednodušni sud sudaca koji su nezavisni jedan od drugoga pruža onome čemu se divimo nepokolebljivo i nepo-
bitno pouzdanje.

VIII

* Postoji, kako bi netko mogao kazati, pet izvora iz kojih uglavnom proistječe uzvišenost stila. Svima je tim izvorima, kao što pretpostavljamo, temelj prirodna sposobnost, jer se bez nje ništa ne može stvoriti. Prva je i najznačajnija sposobnost za velike zamisli, kao što smo to definirali u raspravama o Ksenofontu³⁹. Druga je duboko i nadahnuto osjećanje. Te su dvije sposobnosti uzvišenoga većim dijelom prirodene. Ostale se već mogu steći na umjetan način. On se sastoji u nekoj posebnoj obradi figura (za koje drže da ih ima dva tipa: figure misli i figure izražaja). Zatim dolazi plemenitost izraza; ona obuhvaća dva dijela, i to izbor riječi te govor u prenesenom i dotjeranom izražavanju, pa, na kraju, peti je izvor uzvišenoga onaj koji uključuje sve one koji mu prethode, a to su kompozicija ili poredak riječi; sve to teži za ozbiljnošću i uzvišenošću.

³⁸ Neki su antički teoretičari držali da govorništvo na prvom mjestu izaziva raspravljanje, dok poezija svojom iracionalnošću djeluje magično na slušaoca.

³⁹ Ništa nam nije poznato o tome djelu.

Sad ispitajmo sve ono što u sebi sadržava svaka pojedina vrsta, prihvaćajući da je Cecilije od pet spomenutih dijelova ponešto propustio, a među ostalim osobito pitanje strasti (patosa). Ako je on to propustio, kao da bi jedno i drugo, tj. strast i uzvišenost, bile ista pojava, a ako je povjerovao da obje koegzistiraju te da su se međusobno srodile, tad je bio u velikoj zabludi. *Zaista, postoje strasti bez veze s uzvišenim i neznatne, kao što su razne vrste oplakivanja, boli i straha. Obrnuto, ima mnogo primjera uzvišenog bez strasti (patosa), kao što je među tolikim bezbrojnim ono vrlo smjelo mjesto u oblikovanom smislu kod Homera u povodu Aloa-
dâ⁴⁰:*

*Htjedoše baciti Osu, na Olimp, a trepčani Pelij
hjetodoše bacit na Osu, da na nebo mogu uzići*

s dodatkom koji je još uzvišeniji:

bili bi svršili posô.

Pohvalni govori govornika, pa govori koji se govore u religioznim ophodima, te svečani govori, dobivaju veličanstvenost i uzvišenost u svim obrascima, ali su ipak ponajviše bez osjećaja. Zato se događa da su najsnažniji među govornicima oni koji umiju uzbuditi našu osjećajnost, a ti su najmanje sposobni za vrstu pohvalnih govora. Obrnuto, oni govornici koji uspijevaju u pohvalnim govorima, manje uspijevaju potaknuti našu osjećajnost. Ako je Cecilije odlučno povjerovao da patetičnost nikad ne godi uzvišenom, pa je zbog toga držao da je nije dužan spomenuti, tad je potpuno obmanuo sama sebe. Ne oklijevam, zacijelo, ustvrditi da ništa nije tako svečano uvjerljivo kao neka plemenita strast (patos), ako se ona očituje u pravi čas, jer ona kao da zanosno hlapi iz oduševljenja duha te ispunja riječi tako reći apolonskim dahom.

⁴⁰ To su giganti Ot i Efijalt, sinovi Posidona i Ifimedeeje, zaručnice Aloada, v. *Odiseja*, XI, 315—17.

Ipak, među izvorima uzvišena stila po redu je prvi, i to najznačajniji, onaj koji se očituje u sposobnosti velikih zamišlj. Nadalje, premda se tu radi o sposobnosti koja je dapače prirođena a ne stečena, ipak je potrebno što je moguće više odgajati duše uzvišeno i neprestano ih osposobljavati da budu ispunjene plemenitim osjećanjima. Upitat ćeš: — Na koji način? — To sam već napisao na drugom mjestu⁴¹ po prilici ovako: »Uzvišeno je odjek velikoga duha.«

Još se događa da se katkada divimo goloj misli i bez riječi zbog nje same i zbog njezine veličine, kao što se divimo Ajantovoj šutnji u *Mrtvačkom carstvu* u jedanaestom pjevanju *Odiseje*⁴². Sve je to u stvaralačkom smislu jače od bilo kojeg govora. Dakle, tu misao o porijetlu uzvišenoga treba apsolutno postaviti na prvo mjesto kao temelj, tj. da pravi govornik ne smije biti siromašna i neplemenita duha. Štoviše, nemoguće je da bi ljudi koji su cijelog života zabavljani sitnim mislima i ropskim brigama mogli stvoriti nešto divno i dostojno besmrtnosti⁴³. Jaki su izražajni naglasci onih stvaralaca, kao što je i naravno, čije su misli duboke. Zato se neobične i uzvišene dotjeranosti stila očituju u osobito ponosnih i gordih ličnosti. Aleksandar je Parmenionu koji mu je rekao: »Što se mene tiče, ja bih se zadovoljio⁴⁴ ...

... udaljenost neba i zemlje. Za tu bi mjeru netko mogao reći da pripada isto toliki Eridi koliko i Homeru⁴⁵. Potpuno

⁴¹ Nije nam poznato u kojem djelu.

⁴² *Usp. Odiseja*, XI, 542 i d.

⁴³ Odnosi se na sadržaj gl. XLIV ovoga djela.

⁴⁴ O toj anegdoti pripovijedaju Arijan (II, 25), Plutarh (*Al. Veliki*, V, 29) i drugi. Kad je Parmenion jednoga dana kazao *Al. Velikom*: — Da sam Aleksandar, prihvatio bih Darijeve ponude i tako bih završio rat! — Aleksandar je odgovorio: — I ja bih to učinio, kad bih bio Parmenion! — Osim toga, možda je naš autor u lakuni nastavio raspravljati o jakom značaju.

⁴⁵ *Usp. Ilijada*, V, 770 i d.

je različit onaj izraz (ako dopustimo da se *Štit* može ubrojiti u Hesiodova djela) o žalosti:

*Kapala je sluz iz nosnica njenih*⁴⁶

jer je tom slikom oblikovao ne toliko strašan koliko oduran lik. Evo, međutim, kako Homer umije stvaralački oblikovati svijet bogova⁴⁷:

*Dokle očima tko na vidikovcu sjedeć i gledeć
na more iskričavo u plavetni dogleda uzduh,
tako letješe konji što njište glavu visoko
držeć ...*

Homer umije odmjeriti zatrk širinom samog svemira. I tko ne bi zbog te pretjerane slike veličanstvenosti s pravom uskliknuo: — Ako ti konji bogova dvaput uzastopce dipnu, zar će tad za njih više biti mjesta u svemiru? — Također su pretjerane slike u *Borbi bogova*:

*Okolo veliko nebo zaječi i s njime Olimp.
Preplaši sam se dolje mrtvaca kralj Aidonej.
Preplašen skoči sa trona uzbuđen vičući tada
da mu razvalio ne bi zemljotresac Posidon zemlju,
da se ukazali ljudima i bozima dvorovi ne bi
vlažni i strašni zbog kojih i sami strahuju bozi*⁴⁸.

Zar ne vidiš, moj prijatelju, kako se, dok se zemlja širom rastvorila, otkrio sam Tartar, a sunovratio se i razdvojio svemir. Sve odjednom sudjeluje borbom u bici i izvrgava se zajedničkoj opasnosti. Premda su takva prikazivanja strašna, ipak onda kad ih shvaćamo alegorijski, u punom su smislu bezbožna i ne odgovaraju dostojanstvenosti⁴⁹. Rekao bih da je

⁴⁶ Hesiod, *Herkulov štit*, 267. I danas se drži da je djelo nastalo poslije Hesiodove smrti.

⁴⁷ *Ilijada*, V, 770 i d.

⁴⁸ U citiranim stihovima nalaze se elementi dvaju opisa te bitke: *Il.*, XXI, 388 (druga bitka) i XX, 61—65 (prva bitka).

⁴⁹ Homerova shvaćanja o bogovima, kao u cit. mjestima o bitkama bogova, nisu se više slagala s evolviranom čudorednom i religioznom svijesću. Pitagorejci i stoici takva su Homerova mjesta tumačili alegorički.

bilo žar. Zaista, u tom djelu Homer ne pokazuje više onaj intezitet kao u onim pjevanjima iz *Ilijade*. Nema u *Odiseji* one uzvišenosti koja je uvijek nepromjenljiva i nikad ne pokazuje opadanje, nema u njoj ni onog izljeva strasti jednih u druge a najzad ni govorničke i uspješne brzine prepune realističkih slika. Kao ocean kad se uvlači u se i skreće u vlastite granice, čine vam se uvijek prilivi Homerove veličanstvenosti, čak u onim bajoslovnim i nevjerojatnim zastranjenjima. Govoreći o tome nisam zaboravio oluje koje je Homer opisao u *Odiseji*, a onda i dogodovštine kod Kiklopa⁵⁹, te druge epizode, ali govorim o starosti; da, o Homerovoj starosti! Na svim mjestima u *Odiseji* bez iznimke pripovjedački element zasjenjuje dramatski. S tom sam disgresijom htio, kao što rekoh, pokazati da katkada veliki stvaraoci, kad im opadne stvaralačka moć, vrlo lako upadaju u neko naklapanje kao npr. Homer kad pripovijeda o mjevovima⁶⁰, o svinjama koje je utovila Kirka: te je Zoilo nazivao »*cmizdravim praščićima*«⁶¹; onda o Zeusu kojega su hranili golubovi kao pile⁶², pa o brodolomcu koji je deset dana ostao bez hrane⁶³ i na kraju o besmislicama u povodu ubijanja prosaca⁶⁴. Uistinu, kako bismo mogli nazvati takva pripovijedanja ako ne prikaze u snu što ih Zeus šalje. Ipak, nek se ovdje spomene *Odiseja* zbog jednoga drugog razloga, da bi postalo jasno kako se opadanje patosa u velikih prozaista i pjesnika pretvara u opise mirnoga društvenog stanja. Tako je otprilike i opis obiteljskog života koji Homer iznosi za *Odisejevu* kuću, na neki način komedija običaja i karaktera⁶⁵.

⁵⁹ *Odiseja*, V, 291 i d.

⁶⁰ *Odiseja*, X, 19 i d.

⁶¹ *Odiseja*, X, 229 i d. Zoilo iz Anfipola (III st. prije n. e) zbog svoje zagrižljive kritike nazvan je »*Homerov bič*«.

⁶² *Odiseja*, XII, 62 i d.

⁶³ *Odiseja*, XII, 447 i d.

⁶⁴ *Odiseja*, XXII.

⁶⁵ Aristotel je u *Poetici* (gl. XXIV) *Ilijadu* definirao kao *patetičko djelo*, a *Odiseju* kao *etičko*. Za razliku između *páthos* i *ethiké* u antičkoj retorici v. u Kvintilijana, *Obrazovanje govornika*, VI, 2, 8., te Ciceron, *Govornik*, 37, 128.

A sada razmotrimo ima li koji drugi način kojim bi se riječi mogle učiniti uzvišenima! Budući da se prema prirodnom zakonu u svim stvarima nalaze neke osobitosti koje zajedno postoje s obzirom na svoju uzajamnu bitnost, za nas će biti kao motiv uzvišenoga nuždan izbor takvih osobitosti, i to svaki put onakvih koje su najzgodnije. Isto će tako biti nužno da znamo, zahvaljujući vezi između jednih i drugih, kako da s njihovom pomoću oblikujemo gotovo jedinstveno tijelo. S jedne strane izbor ideja, a s druge ujedinjavanje izabranih elemenata, prenosi na slušaoca svoju privlačnu moć. Slično Safa opisuje jade ljubavne strasti zahvaćajući je sa svih strana i dodirujući je u svim okolnostima što je prate, tj. iz same stvarnosti. Pa ipak, u čemu ta pjesnikinja pokazuje svoju vrsnoću? Onda kad joj uspijeva izabrati i zajedno povezati najreljefniji i najintenzivniji dio takvih okolnosti kao u ovoj pjesmi⁶⁶:

*Sreću što je poznaju bozi kuša
onaj koji nasuprot tebi sjeda,
pa može iz blizine da te gleda
i milinu tvojih riječi sluša.*

*

*Sretan je što čar osm'jeha u taj mah
u srce prima. Taj osm'jeh će, znam,
za mene imati tako kobni dah.*

*

*Pa, ako te gledam samo za čas,
ja ne mogu, dok usne moje dršću,
tada baš nijedan prozboriti glas.*

*

*Jezik mi snagu izgubio svu je
i grozničavi obuzima mi svb
kožu cijelu ko i tjemena vrh.
Oči su slijepe, uši mi bruje.*

⁶⁶ Usp. Diehl, *Anthologia gr.*, I, frg. 2. i Katulov prijevod, *Carmina*, LI. To je moj prijevod.

Znoj me odjednom oblio cijelu,
sva drhtati počinjem u tijelu.
Postajem bljeda negoli je trava,
zamalo zgrabiti će me smrtna strava.

*

Ipak, jer je tako, trpjeti treba...

Zar nisi ispunjen divljenjem kad doživljuješ kako ona povezuje dušu, tijelo, uho, jezik, oči, kožu, u jednu riječ sve, premda je to po sebi različito. Nadalje, moramo se diviti kako pjesnikinja u svojem djelu ujedinjuje stupnjeve suprotnosti, jer istodobno zebe, gori, gubi pамет, opet se razborito raduje, zaista dršće da će umrijeti ili je gotovo polumrtva. Tako nam se čini da se u njezinu tijelu ne pojavljuje samo jedna strast nego splet strasti. Sve to doživljuju ljubavnici. Zbog toga je, kao što rekoh, izbor najistaknutijih točaka i njihovo okupljanje za istu svrhu stvorio remek-djelo. Tako i Homer, kao što mi se čini, u svojim opisima olujâ izabire uz slučajne okolnosti one najpotresnije. I pisac poeme *Arimaspi* vjeruje da su potresni njegovi stihovi⁶⁷:

Gle, čudo je veliko ovo za naša srca!
U kraju tome dalekom ima ljudi
koji u vodi borave, daleko od zemlje
na dnu oceanske ravnice.
Nesretni su oni, u muci se kinje,
jer oči su im okrenute prema zvijezdama,
dok duša plovi rijekama.
Oh, često bogovima na molitvu podižu ruke
i mole smućena srca.

Držim da je svakome jasno da taj opis otkriva više kićenost nego potresnost. Kakvi su samo Homerovi opisi! Pročitajmo od brojnih jedan odlomak:

I hrupi kao što val vjetrorodni na lađu brzu
nahrupit žestok zna iz oblaka; lađu cijelu
pokerije pjena, a vjetar u jedra duva lađena

⁶⁷ Stihovi se odnose na poemu koja se pripisuje Aristeu iz Prokonezije u kojoj je on tobože opisao Arimaspe, mitski ratnički narod, za koji se vjerovalo da stanuje na sjeveru Skitije (v. Herodot, IV, 13, 5).

i bije strašno i svi brodovi u srcu dršću,
hvata ih strah, jer jedva iz propasti umiču smrtnu...⁶⁸

I pjesnik Arat je pokušao oponašati posljednju pjesničku sliku⁶⁹:

Spasava ih malo drvo Hadovo,

ali je njegova slika ostala slaba i usiljena umjesto da bude potresna. Štoviše, on je ograničio doživljaj opasnosti pjevajući »da drvo spasava od Hada«, prema tome »spasava«. Naprotiv, Homer ne ograničava pogibao samo na jedan trenutak; štoviše, on nam želi predstaviti u slici nesretnike-brodolomce u neprestanom smrtnom strahu, i to izričito više puta pri svakom jačem udaru valova. Povezujući na silu, neprirodno, one prijedloge koji se ne mogu inače povezati, ali ujedinjujući prisilno jedan i drugi: »od« i »između smrti« — izmrcvario je stih analogno opisu, te je s pomoću mrcvarjenja stiha savršeno oblikovao onu tjeskobu i gotovo potvrdio u dikciji osobitost opasnosti kad je napisao: »iz propasti umiču smrtnu«. Slično je učinio pjesnik Arhiloh u svome opisu brodoloma⁷⁰, a i Demosten u poznatoj obavijesti koja počinje: »Bijaše večer«...⁷¹. Ti su pisci prorošetali, da se nekako izrazim, reljefne pjesničke slike prema njihovoj vrsnoći, a onda su zajedno kombinirali, a da u tu emociju nisu umetnuli ništa što bi moglo biti ništavno i nedostojno ili vulgarno. To što smo spomenuli može upropastiti cjelinu slično kao kad netko umeće pukotine i praznine u veliku građevinu koja je uređena i pojačana uzajamnim rasporedom pojedinih dijelova.

⁶⁸ *Ilijada*, XV, 624—28.

⁶⁹ *Nebeske pojave*, 299.

⁷⁰ Nije moguće utvrditi na koji se opis odnosi, jer u Diehla (*Anthol. gr.*) imamo tri fragmenta i to: 7, 21 i 48.

⁷¹ Demosten, *O vijencu*, 169.